

УДК 94: 35.071.5. (437)
ББК 63.3. (4 Чех)

Андрій Магомета, Петро Костючок

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЕРЕРОЗПОДІЛУ В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ЧЕХОСЛОВАЦЬКИЙ ВЕКТОР

У статті висвітлено суспільно-політичну ситуацію у Чехословацькій Республіці, яка склалася напередодні Мюнхенської змови. Також окреслено хід і результати Мюнхенської конференції. Доведено, що дипломатія ультиматумів і силового тиску на ЧСР в порушення взятих перед нею політико-правових зобов'язань призвели до територіального розчленування країни.

Ключові слова: Чехословацька Республіка, Мюнхенська конференція, змова держав, окупація, територіальні претензії.

Історія – вчителька життя. Її уроки болючі, трагічні, пронизані значними матеріальними втратами, людськими жертвами. Проте не завжди людство намагається взяти на озброєння досвід, отриманий від історичного минулого. Особливо тяжкі уроки людство отримало у кінці 1930-х рр. Саме тому потрібно завжди пам'ятати, що “задобрування” супротивної сторони або суперника/ворога призводить лише до розпалювання його апетитів, які можуть бути різними: від ідеологічних інсинуацій до територіальних домагань. Не хочемо бути політично мотивованими, але у цьому контексті яскравим прикладом є події і в наш час. Мова йде насамперед про схід України. З огля-

ду на це вважаємо, що піднята проблема є актуальною, оскільки вона дозволяє переосмислити те, що відбувалося у той час і відбувається тепер.

Від часу проведення Мюнхенської конференції пройшло майже 77 років. Проте ця “подія” й надалі залишається в історичній пам’яті як така, що перекроїла тодішній світ. У практичній площині це була змова “великих держав” Великобританії та Франції і фашистських режимів А.Гітлера і Б.Муссоліні. Перші прагнули догодити другим, використовуючи метод стримування і задобрювання їх претензій. Другі ж під захистом прав національних меншин виношували плани власної експансії. Результатом такого загравання було те, що вона, порушуючи всі діючі на той час міжнародні стандарти, угоди, зобов’язання, гарантії, дала зелене світло фашистському Рейху на розчленування незалежної держави – Чехословацької Республіки (далі – ЧСР). У кінцевому результаті “великі держави” освятили право Німеччини на перерозподіл територій у Центрально-Східній Європі.

ЧСР від часу свого заснування була державою двох етноспільнот: чехів і словаків. Проте у ній мешкали й представники інших етнічних спільнот: німці, угорці, русини/українці. Найбільшою з них була німецька меншина. За даними перепису 1921 р. у ЧСР загалом проживало 13,4 млн осіб, з них 3,1 млн були німцями, або 23,1% [21, с.543]. Саме такий кількісний показник в остаточному варіанті став причиною гітлерівської претензії до Чехословаччини.

Спроби з’ясувати та проаналізувати причини і передумови агресії Німеччини щодо ЧСР здійснювали неодноразово. З початку 1990-х р. у Чеській Республіці в умовах зміни парадигми історичних досліджень, подолання цензури, відкриття архівних сховищ, розвитку міжнародних наукових контактів виникли умови для вивчення історії міжвоєнної Чехословацької державності. В історіографії можна виокремити праці чеських істориків К.Вацлава [1], В.Сояка [2], які ґрунтовно займались вивченням цієї проблематики. Їх заслугою стало введення нового джерельного матеріалу та видання великої кількості праць по даній тематиці, які в подальшому використовувались науковцями. Дослідники дотримувались думки, що Чехословаччина заважала Німеччині провадити свою політику агресії у Європі, оскільки мала союзні зв’язки з СРСР. Водночас даною проблематикою займались радянські історики: А.Кізченко [9] та І.Петерс [14] ін. Вони стверджували, що тільки СРСР був готовий захистити ЧСР.

Суттєвий вклад в дослідження причин та передумов Мюнхенського поділу внесли праці сучасних російських істориків С.Жерка [6], В.Мар’їної [11], В.Смирнова [15], А.Степанова [16], Я.Тебинки [17], А.Пеганова [13], В.Дадишева [3], які частково калькують підходи радянської історіографії. Так, вони розцінюють Мюнхенську конференцію як прояв політики “умиротворення” агресорів, яка зруйнувала систему колективної безпеки, котра була створена СРСР. Зокрема, С.Жерко відмічав, що Великобританія та Франція не були готові до війни, тому і в усьому підлягали нацистам.

Сучасна зарубіжна історіографія в дослідженні даної проблеми представлена роботами Ж.-Б.Дюрозеля, В.Зіммермана, М.Сладека. Зокрема, перший вчений описав Мюнхенську конференцію, подав характеристику її учасників [4]. Статусом німецької меншини в ЧСР займались В.Зіммерман [23] та М.Сладек [24]. У своїх працях дослідники роблять детальний аналіз національного компоненту ЧСР, висвітлюють історію формування у судейських німців політичної свідомості. Вони приходять до висновку, що експлуатація національного компонента, який напередодні війни вже дозрів до сепаратизму, мала на меті не “порятунок” німецького населення, а повну анексію ЧСР, з метою ліквідації противника на південних кордонах. Неабияку наукову цінність становить колективна праця “Vyhnutí Čechů z pohraničí 1938: vzpomínky” за редакцією Ч.Зелена [22].

У свою чергу, окремі складові даної теми висвітлені у вітчизняних узагальнюючих працях [17; 18; 19; 20; 21]. Так, вітчизняний дослідник П.Федорчак розцінював

Мюнхенський диктат як необхідність зберегти мир у Європі, а разом з тим і чехословацький народ від повного знищення [8].

Загалом досліджувана проблема була предметом наукового зацікавлення значної кількості вітчизняних та зарубіжних істориків. Проте ряд накопичених методологічних положень та деякі фактологічні помилки вимагають їх об'єктивного перегляду та виправлення. З огляду на це метою розвідки є спроба з'ясувати та проаналізувати передумови, причини і наслідки розчленування ЧСР у кінці 1938 р.

Відзначимо, що у 1938 р. ЧСР мала міцні гарантії безпеки. Вона була учасницею союзних договорів із Францією та СРСР. Так, із Францією згідно договору 1924 р. і Локарнського договору 1925 р., які мали однаковий термін дії, передбачалось надання допомоги ЧСР у разі неспровокованого нападу з боку Німеччини. У свою чергу із СРСР за договором від 16 травня 1935 р. передбачалося надання допомоги ЧСР лише у тому випадку, якщо й Франція дотримається своїх зобов'язань.

Водночас сам факт існування ЧСР суперечив інтересам Німеччини. Тому вона вдалася до дій. Знаряддя виступила націонал-соціалістична пропаганда щодо ЧСР. Так, у 1937 – першій половині 1938 р. вона активно використала етнополітичний компонент, а саме становище німців, які проживали у Судетах. Ще у 1932 р. А.Гітлер у своїх планах зазначав, що “чесько-моравський басейн буде колонізований німецькими селянами, а чехів переселять до Сибіру”. Так, у першій промові перед німецьким генералітетом у 1933 р. він оголосив про перегляд європейських кордонів. А у 1934 р. фюрер відверто заявив, що має намір включити до складу майбутньої Німеччини Австрію і Чехословаччину [5, с.120].

Головними аргументами-тезисами в пропаганді стало підняття проблеми щодо пригнічення в ЧСР німецької меншини, а також необхідності порятунку ЧСР від “червоної загрози”. Використовуючи тактику опосередкованого втручання у справи Чехословаччини і її внутрішнього “підриву” силами профашистської партії К.Генлейна, нацистські пропагандисти наголошували на ролі Німеччини як арбітра і “миротворця” у вирішенні судейської проблеми.

Європейські уряди, які були різко налаштовані проти СРСР, схилилися до зіткнення двох тоталітарних режимів. На їх переконання це вирішило б “радянську проблему” і природно послабило напруженість у відносинах з Рейхом. За таких умов чехословацькі політики шукали компромісу з Німеччиною, причому навіть ціною визначеного відходу від принципів колективної безпеки.

Ініціатива переговорів з ЧСР надходила й від Німеччини. Як пише чеський історик М.Сладек, “починаючи з 1933 р. А.Гітлер регулярно пропонував Чехословаччині договір про ненапад за зразком польсько-німецького договору, але Е.Бенеш його завжди заперечував”. Берлін заявляв, що турбується про долю ЧСР і пообіцяв, що Третій рейх піде на все заради досягнення домовленості [13, с.353].

Водночас попри це 13 листопада 1936 р. Е.Бенеш вступив у таємні переговори з представниками Рейху. Німецькі дипломати пропонували скасувати договори про взаємодопомогу із Францією та СРСР, а також вимагали від ЧСР надати судетським німцям повну територіальну і культурну автономію, а також виділити їм в уряді міністерські пости. Але ЧСР не могла відмовитися від своїх міжнародних зобов'язань і погодитися на умови гітлерівців. З ініціативи німецької сторони на початку 1937 р. переговори були перервані [18, с.345]. Проте чехословацька карта завжди лежала на порядку денному німецької зовнішньої політики.

28 лютого 1938 р. А.Гітлер заявив з трибуни рейхстагу про готовність Німеччини “взяти під захист” 10 млн німців, які проживали в Австрії і Чехословаччині. Це була заявка на розгортання агресії в Центральній Європі. 12 березня Німеччина зробила перший крок – без опору здійснила аншлюс Австрії [3, с.93].

Також було розпочато безпосередню підготовку до нападу на ЧСР. Опорою для цього стала Судетсько-німецька партія (далі СНП), яка офіційно була створена 2 травня 1935 р. На виборах до парламенту ЧСР 1935 р. вона набрала 15% голосів. Кількість членів СНП явно збільшилась після аншлюсу Австрії. Вже 17 березня К.Генлейн закликав усіх партійних активістів, щоб “не стояти осторонь”, а переходили на його сторону. Під впливом цих подій, німецькі фермери Союзу (Bunda der Landwirte) і німецька Християнсько-соціальна народна партія (Deutsche Volkspartei Christlichsoziale) увійшли в парламентську групу СНП. У квітні 1938 р. чисельність партії зросла до 770 101. У пропагандистських листівках СНП навіть заявлялось, що після 31 травня, хто не буде прийнятий в партію міг потрапити у вигнання. Очевидці свідчать, що “31 травня ширилась паніка, бо не всі встигали записатись у партію до кінця дня”. Уряд К.Генлейна використовував метод залякування та вигнання дисидентів, які не визначились з питанням чи варто вступити в партію. У травні кількість членів партії зросла до 1320193 судетських німців. Враховуючи кількість жителів Судетської області (3070938 згідно з переписом 1930 р.), число членів партії було достатньо висока [23, с.52].

За вказівкою А.Гітлера у квітні 1938 р. СНП проголосила програму з восьми пунктів. Головними з них були відновлення повної рівноправності між “німецькою національною групою” й чеським народом, прийняття законів на захист судетських німців, які мешкають за межами цієї зони, відшкодування збитків, заподіяних їм після 1918 р., свобода визнання нацистської ідеології, узаконення німецької мови як офіційної в Судетській області. За два дні перед тим, 21 квітня, А.Гітлер і верховний командувач вермахту В.Кайтель розробили план “Grün”, яким передбачалося напасти на ЧСР після серії дипломатичних переговорів [24, с.64–65].

У свою чергу, французькі й англійські політики вважали за небезпечне спрямовувати чехів на опір і рекомендували їм іти на переговори. 28 – 29 квітня вони провели зустріч у Лондоні, за якою вирішили продовжити переговори на рівні генеральних штабів. 7 травня Англія і Франція звернулися до чехословацького уряду і закликали ЧСР розпочати прямі переговори з СНП в дусі порозуміння [8, с.56].

У відповідь у ніч з 20 на 21 травня чехословацький уряд під приводом концентрації німецьких військ уздовж кордону оголосив часткову мобілізацію резервістів і спеціалістів. Якщо чехословацький уряд цього не зробив, то на кордонах з Німеччиною і Польщею розпочалася концентрація німецьких та польських військ [21, с.563].

Одна за одною були направлені дипломатичні місії західних держав до Праги і в Берлін, які намагалися заладити гострі питання. Більше того Франція і Великобританія, бажаючи уникнути війни, до ведення якої вони не були готові, чинили тиск на ЧСР. Дипломатична місія лорда В.Рансімена у вересні 1938 р. зробила висновок про те, що “чехи й німці не можуть жити в одній державі”. Він й став основою стратегії західних держав, які в обмін на збереження миру запропонували Гітлерові відторгнення прикордонних областей ЧСР та приєднання їх до Німеччини [10, с.80–81].

Етнополітична ситуація на початок вересня 1938 р. загострилася. Судети вимагали повного виконання восьми пунктів Карлсбадської програми і перебудови ЧСР на федеративній основі. Проте уряд ЧСР погоджувалася лише на широку адміністративну автономію та статус німецької мови. Під тиском Великобританії чехословацький уряд задовольнив сім із восьми карлсбадських пунктів [22, с.198].

Незважаючи на це, 7 вересня сталися інциденти в Моравській Оставі, які були спровоковані СНП. 5 вересня 1938 р. на з'їзді НСП в Нюрнберзі А.Гітлер виступив з погрозами на адресу ЧСР. Слідом за тим К.Генлейн виступив по радіо. Він вимагав негайного приєднання північних районів Чехословаччини до Німеччини. У цій ситуації генлейнівці перейшли до відкритих виступів. Їх штурмові загони напали на чехів – мирних громадян і прикордонників, били антифашистів, залякували мирне населення [7, с.22].

12 вересня А.Гітлер заявив, що судетських німців “катують” за мовчазної згоди чехословацького уряду, і якщо вони самі не зможуть захистити себе, це зробить за них Німеччина. Водночас фірмер наголошував на праві народів на самовизначення, а це в даному випадку означало, що будь-яке надання автономії у межах чехословацької держави йому здавалося вже недостатнім [12].

15 вересня у резиденції А.Гітлера в Берхтесгадені відбулася зустріч з Н.Чемберленом. Він у формі ультиматуму вимагав анексії Судетської області. Н.Чемберлен не заперечував, він відповів, що йому треба порадитись з своїм урядом [20, с.136–137].

Вже 20 вересня британський та французький послы вручили Е.Бенешу ультиматум своїх урядів стосовно передачі Німеччині північно-західних районів ЧСР з компактним проживанням німців. Було попереджено, що у разі його невиконання ЧСР не матиме військової допомоги зі сторони Франції та Великобританії. У ЧСР відбулася урядова криза. Новопризначений прем'єр-міністр М.Годжа 21 вересня погодився задовольнити цей ультиматум. Як тільки стало відомо про поступки уряду у Празі почалися стихійні акції протесту населення, які тривали всю ніч [21, с.564].

Уряд подав у відставку, а новий кабінет на чолі з Я.Сирови 22 вересня оголосив загальну мобілізацію. Планувалось використати три оборонних лінії: основну – на р. Влтаві, а також на Чесько-Моравським нагір'ї моравсько-словацькому кордоні. Водночас 30 стрілецьких дивізій Червоної армії вже стояли на західних кордонах СРСР, а його танкові підрозділи та авіація були приведені в бойову готовність. У той же час Рейх зосередив у районі Судет 1825 тис. військових, 720 танків та 2400 літаків. ЧСР збрала 1 млн 645 тис. вояків, 400 танків та 1500 літаків [6, с.5].

На зустрічі 22 вересня з Н.Чемберленом А.Гітлер заявив, що одночасно з передачею Судетів повинні бути задоволені й територіальні претензії до ЧСР з боку Угорщини і Польщі. Це значно ускладнило переговори Н.Чемберлена з фашистською Німеччиною. 26 вересня Гітлер погрожував наступом, 27 вересня Гітлер повідомив Чемберлена, що 28 о 14 годині Німеччина оголосить мобілізацію. На зустрічі в Лондоні 25–26 вересня представники урядів Великобританії і Франції вирішили змусити ЧСР прийняти нові вимоги. В цій ситуації чехословацький уряд зробив невдалу спробу дипломатичними заходами врегулювати відносини з Польщею і Угорщиною [4, с.173].

29 вересня 1938 р. у Мюнхені збралася конференція чотирьох держав, які мали вирішити долю ЧСР і Центрально-Східної Європи загалом. Так, А.Гітлер казав, що Чехословаччина і так має бути ліквідована, оскільки відтягує на себе сорок німецьких дивізій тим самим обмежує свободу дій Берліна проти Франції. Водночас у західних столицях розуміли, що питання німецької національної меншини на території Судет служить Гітлеру лиш причиною для повного розгрому Чехословаччини [6, с.112].

Угоду чотирьох було підписано 30 вересня. У тексті було повністю використано Годесберзький меморандум, а єдина поступка Німеччини полягала в тому, що чехи повністю вийдуть із Судетської області не за один раз 1 жовтня, а поступово, зонами, до 10 жовтня, і зможуть забрати частину свого майна. Кордони й райони можливого плебісциту будуть визначені міжнародною комісією, до складу якої увійдуть представники чотирьох учасників зустрічі. Чехам буде надано право вибору на шість місяців. Крім того, Франція та Англія заявили в додатку до угоди, що готові гарантувати нові чехословацькі кордони проти неспровокованої агресії. Німеччина та Італія невиразно пообіцяли зробити те саме, коли будуть розв'язані проблеми польських і угорських меншин. Уряд ЧСР був зобов'язаний не руйнувати на цих територіях будівлі, звільнити судетських німців від військової і поліцейської служби, а також ув'язнених судетських німців за політичні злочини. Остаточо визначити кордони доручалося міжнародній комісії, яка мала складатися з представників Німеччини, Англії, Франції, Італії та ЧСР [19, с.156–157].

Чехословацький уряд прийняв мюнхенський диктат, аргументуючи своє рішення необхідністю зберегти мир в Європі, а разом з тим і чехословацький народ від повного знищення.

У цій ситуації 5 жовтня президент ЧСР Е.Бенеш пішов у відставку. 6 жовтня Словаччина, а 11 жовтня Підкарпатська Русь проголосили автономії. Однак за рішенням Першого Віденського арбітражу частина Словаччини та Підкарпатської Русі була передана Угорщині. ЧСР втратила територію з населенням 5 млн осіб і 40 % промислового потенціалу. Країна опинилася у стані глибокої державної, політичної, ідеологічної та моральної кризи [18, с.346].

Водночас на порядку денному постали питання врегулювання територіальних претензій з боку Угорщини і Польщі. У жовтні 1938 р. почалися угорсько-чехословацькі переговори в Комарно, які не привели до згоди, оскільки ЧСР відмовлялася передати Угорщині Братиславу, Нітру і Кошіце. Після заяви Е.Даладьє та Н.Чемберлена про невтручання Франції й Англії у справи держав Дунайського басейну угорський уряд звернувся до Німеччини, Італії та Польщі з проханням про третейський розгляд своїх претензій. Участь Польщі Німеччина відхилила, і сама разом з Італією взяла на себе роль арбітра. Саме вони 2 листопада 1938 р. вирішили передати Угорщині південні райони Словаччини та Підкарпатську Русь [10, с.79].

У свою чергу Польща звинуватила ЧСР у кривдженні польського населення Тешинської Сілезії та повністю підтримала німецькі претензії. 19 вересня 1938 р. міністр закордонних справ Польщі Ю.Бек виклав вимоги щодо Тешину. Незважаючи на тиск з боку СРСР і Франції, Польща рішуче стала на бік Німеччини. Чехословацький уряд спочатку вагався, і 22 вересня 1938 р. Е.Бенеш написав президентові І.Мосціцькому, закликавши його до “відвертої й дружньої розмови”. Вони погодилися з принципами уточнення чехословацько-польського кордону. Польські війська протягом першої декади з 2 жовтня 1938 р. увійшли в Тешин. Область Спіш захопили війська окремої оперативної групи “Сілезія”, яку ще до 21 вересня було зосереджено на польсько-чехословацькому кордоні. Кордон остаточно було визначено обмінними нотами від 1 листопада. Внаслідок цього ЧСР втратила Тешинську і Спішську області з населенням 224 тис. осіб [10, с.80].

У цілому, осінню 1938 р. Чехословацька Республіка передала своїм сусідам 41 тис. км², де проживало близько 3,8 млн осіб. У результаті, “Друга республіка” була меншою від “Першої” на 29 %, а її населення скоротилось на 33 % [13, с.104].

З жовтня 1938 р. до 15 березня 1939 р. існувала Друга Чехословацька Республіка. 30 листопада 1938 р. президентом ЧСР став Е.Гаха, а уряд очолив лідер аграрної партії Р.Беран. Вони керували зовнішньою політикою ЧСР, повністю підкоривши її інтересам гітлерівської Німеччини [9, с.12–13].

Після Мюнхенської конференції більшість урядів і дипломатів країн Західної Європи були переконані, що за словами міністра закордонних справ Франції Ж.Бонне, “німецька політика віднині орієнтується на боротьбу проти більшовизму. Німеччина виявляє свою волю до експансії на Схід”. Міністр внутрішніх справ США Г.Ікес у своєму таємному щоденнику зазначив: “Британія плазує перед А.Гітлером, боячись комунізму” [20, с.142].

У жовтні 1938 р. в Берліні був розроблений план цілковитої ліквідації ЧСР. За вимогою А.Гітлера новий президент ЧСР Е.Гаха весною 1939 р. у 2,5 раза зменшив збройні сили країни – з 250 тис. до 100 тис., тоді як ще влітку 1938 р. Чехословаччина мала 1,6 млн солдатів [12].

На окупованій німцями чехословацькій території залишалось майже 800 тис. чехів, які були піддані нещадному фашистському терору. Після 1 жовтня 1938 р. це населення стало національною меншиною, яка не мала абсолютно жодних національних прав. Були скасовані всі чеські політичні партії та об’єднання, їхнє майно було

конфісковане на користь імперії. Чеську мову заборонили навіть на публічному рівні і в транспортних засобах. Окупаційна влада заборонила чехам працювати в будь-якому державному закладі, а також здійснювати будь-які функції, навіть на муніципальному рівні. Поступово були закриті всі чеські газети, заборонено друк чеською мовою, кіно-театри, мовлення та радіо перейшло на німецьку мову. Зрештою заборонили чеські любительські вистави, футбольні матчі, танці, паломництва, процесії, громадські проповіді і богослужіння. Більшість чеських громадських бібліотек та чеських середніх шкіл були закриті, обмежено кількість початкових шкіл. Поступово посилювався економічний тиск на малі підприємства, в результаті чого відбулась конфіскація сільськогосподарської власності. За 1943 р., в руках німців опинилось приблизно 75000 га землі, які раніше належали чехам [22, с.201–202].

23 грудня 1938 р. між ЧСР і Німеччиною був укладений тимчасовий договір. Німеччина пообіцяла ввозити до ЧСР вугілля, хімічні товари, фарфор, скло, машини і т.д., вона змусила ЧСР погодитися на будівництво автостради від Вроцлава до Відня. 24 грудня 1938 р. завершилися переговори про “культурні відносини” між ЧСР і Німеччиною. Чехословацький уряд мав заборонити антифашистський друк, припинити виступи і передати німцям радіостанцію у м. Мельнику [9, с.15].

Та вже через три місяці Німеччина вирішила повністю приєднати залишки ЧСР. На запрошення А.Гітлера до Берліна 14 березня 1939 р. прибув президент ЧСР Е.Гаха. На переговорах А.Гітлер поставив перед чеським керівництвом ультиматум: або негайна згода на вступ Чехії до Рейху, створення замість ЧСР “протекторату Богемії й Моравії” з його включенням до Німеччини, або початок збройного протистояння та руйнування Праги. Під загрозою застосування сили Е.Гаха погодився на перший варіант [21, с.566].

У ніч на 15 березня німецькі війська (200 тис.) розпочали вторгнення до чеських земель. Уже вранці 15 березня німецькі танки були на вулицях Праги. 16 березня до столиці ЧСР прибув Гітлер, який підписав указ про встановлення протекторату над Богемією і Моравією. Чеські землі оголошувались складовою частиною “життєвого простору німецької нації”. Словаччина перетворювалась на васала гітлерівської Німеччини, а Закарпатська Україна була віддана Угорщині [14, с.24].

Остаточний намір гітлерівців відносно Судетів став зрозумілим з промови К.Генляйна у Відні, 4 березня 1941 р, коли він заявив, що: “Саме тут, в басейні Дунаю та Судетської області зародилася ідея Великої Німеччини та пангерманізму...” Упродовж останніх років судетські німці принципово загрожували внутрішній стабільності Чехословаччини, що в підсумку призвело до її ліквідації” [24, с.66].

Таким чином, Німеччина, завдяки вдалій пропагандистській політиці і ряду переговорів із країнами заходу, змогла нав’язати світовій громадськості своє бачення вирішення судетонімецької проблеми. Неабияку роль в цьому відіграв її потужний військовий потенціал. “Гранди Версалю” розглядали державу А.Гітлера як “оплот”, який захищав Європу від агресії Радянського союзу. За таких умов, наприкінці 30-х рр. ХХ ст. укріпився єдиний фронт європейських урядів, які через “червону загрозу” закривали очі на анексію Австрії і ЧСР. Тож Мюнхенська угода ґрунтувалася на ілюзії, що А.Гітлер дотримається підписаних договорів, а його претензії обмежаться тільки анексією земель, заселених німцями.

1. Вацлав К. Дни, которые потрясли Чехословакию / К. Вацлав. – М., 1980. – 384 с.
2. Внешняя политика Чехословакии 1918–1939 / под ред. В. Союка. – М., 1959. – 659 с.
3. Дадішев В. И. Политика и стратегия Германии накануне Второй мировой войны (1938–1939 гг.) / В. И. Дадішев // Международный кризис 1939 года в трактовке российских и польских историков. – М., 2009. – С. 83–100.
4. Дюррозель Жан-Батіст. Аншлюс і чехословацькі кризи (1937–1939 рр.) : Історія дипломатії від 1919 р. до наших днів / Жан-Батіст Дюррозель. – К., 1999. – С. 177–202.

5. Гусев В. До і після Мюнхена : 15 березня 1939 р. Перестала існувати Чехословаччина / В. Гусев // Історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 120–126.
6. Жерко С. Внешняя политика Германии накануне Второй мировой войны / С. Жерко // Международный кризис 1939 года в трактовках российских и польских историков. – М., 2009. – С. 101–148.
7. История Чехословакии : в 3 т. / под ред. И. Мельниковой, А. Недорезова, С. Прасолова, Н. Шленовой. – М. : АН СССР, 1960. – Т. 3. – 662 с.
8. Коротка історія Чехії і Словаччини / за ред. проф. П. С. Федорчака. – Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 170 с.
9. Кізченко А. Ф. Зовнішньополітичні відносини так званої “другої” Чехословацької республіки / А. Ф. Кізченко // Укр. слов’язнавство. – 1970. – Вип. 1. – С. 12–24.
10. Маначинський О. Під прапором боротьби за мир “Мюнхен-38” і оксамитова окупація Чехословаччини / О. Маначинський // Політика і час. – 1998. – № 10. – С. 78–84.
11. Марьина В. В. Проект Чехословакия : Конфликт идеологий в Первой Чехословацкой Республике (1918–1938 гг.). – М., 2008. – 130 с.; Словяноведение. – 2010. – № 3. – С. 96–102.
12. Мюнхенська змова та її вплив на геополітичну ситуацію в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.avantage-online.ru/politologiya/myunxenska-zmova-ta-ii-vpliv-na-geopolitichnu_hhg3.html.
13. Пеганов А. О. Чехословацкий кризис в 1938–1939 гг.: взаимосвязь неблагоприятной внешнеполитической конъюнктуры и проблемы национальных меньшинств. – С. 91–109; Международные отношения: история и современные аспекты : Теории и исследовательские практики. Вып. II. – М. ; Ставрополь, 2011. – 353 с.
14. Петерс І. А. Співдружність Чехословацького і радянського народів у боротьбі проти фашизму / І. А. Петерс. – К., 1959. – 193 с.
15. Смирнов В. П. Мюнхенская конференция и советско-германский пакт о ненападении в дискуссиях российских историков / В. П. Смирнов // Международный кризис 1939 года в трактовках российских и польских историков. – М., 2009. – С. 9–46.
16. Степанов А. С. Перед Мюнхеном : Вооружённые силы Германии и Чехословакии и план сторон к осени 1938 г. / А. С. Степанов // Военно-исторический журнал. – 1992. – № 4/5. – С. 4–9.
17. Тебинка Я. Внешняя политика Великобритании и Франции: от “умиротворения” к “сдерживанию” / Я. Тебинка // Международный кризис 1939 года в трактовках российских и польских историков. – М., 2009. – С. 273–309.
18. Федорчак П. Зовнішня політика Чехословацької Республіки між Першою та Другою світовими війнами / П. Федорчак, Т. Федорчак // Наукові записки. – Тернопіль, 2003. – С. 343–346.
19. Хрестоматія по історії южних і західних славян : в 3 т. Т. 3 : Новейшая история / за ред. Д. Б. Мельцера. – Минск, 1991. – 441 с.
20. Цветков Г. М. Міжнародні відносини й зовнішня політика в 1917–1945 рр. : навч. посіб. / Г. М. Цветков. – К., 1997. – 232 с.
21. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ ст. / за ред. В. Ярового. – К. : Генеза, 2005. – 816 с.
22. Zeleny K. Vyhnaní Čechů z pohraničí 1938 : vzpomínky / K. Zeleny. – Praha : Ústav mezinárodních vztahů ; Kruh občanů České republiky vyhnanců v roce 1938 z pohraničí, 1996. – 237 s.
23. Zimmermann V. Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945) / V. Zimmermann. – Praha : Prostor ; Argo, 2001. – 577 s.
24. Sladek Milan. Němci v Čechách : německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946 / M. Sladek. – Praha : Pragma, 2002. – 205 s.

В статье освещается общественно-политическая ситуация в Чехословацкой Республике, которая сложилась накануне Мюнхенского сговора. Также определены шаги и результаты Мюнхенской конференции. Доказано, что дипломатия ультиматумов и силового давления на ЧСР в нарушение взятых перед ней политико-правовых обязательств привели к территориальному расчленению страны.

Ключевые слова: Чехословацкая Республика, Мюнхенская конференция, заговор государств, оккупация, территориальные претензии.

The article highlights the socio-political situation in Czechoslovakia, which occurred on the eve of the Munich conspiracy. It also outlines the progress and results of the Munich conference. The author argues that diplomacy ultimatums and pressure on Czechoslovakia, in violation to political and legal commitments, led to territorial dismemberment of the country.

Keywords: Czechoslovakia, the Munich conference, state conspiracy, occupation, territorial claims.